

datum in procedure: 22 maart 2004

datum aanwijzing: 5 december 2007

errata:

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd dorpsgezicht **Warstiens** gemeente Boarnsterhim (Fryslân) ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Foto: dorpsaanzicht oostzijde, vanaf Gerkeema State

BOARNSTERHIM, WARSTIENS

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Warstiens te Boarnsterhim als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Warstiens is een klein terpdorp, gelegen in het noorden van de gemeente Boarnsterhim, circa vier kilometer ten zuiden van Leeuwarden. Het dorp bestaat uit eind 19^e-eeuwse bebouwing op een oudere structuur. De oudere bebouwing werd vanaf circa 1865 in relatief korte tijd vervangen. In die tijd werd het dorp bovendien uitgebreid met een aantal nieuwe woningen.

ONSTAAN EN ONTWIKKELING

De ontwikkeling van Warstiens is in te delen in drie fasen. De eerste fase begint met de eerste bewoning van de terp. Vanaf de 8^e eeuw werd de terp permanent bewoond, na meer dan 500 jaar afwezigheid van mensen. In de 14^e eeuw werd er een kerk gebouwd. In de volgende eeuwen werd op de terp een aantal boerderijen gebouwd (*kaart 1*). In 1834 bouwde de kerkvoogdij van de Nederlandse Hervormde Kerk in Warstiens aan de oostkant van het Langdeel, het water ten oosten van het dorp, een boerderij, de ‘Gerkemastate’ (de ‘Tsjerkepleats’), zodat het land aan de overkant van het Langdeel gemakkelijker gebruikt kon worden. De nieuwe Gerkemastate verving bovendien een boerderij ten zuidoosten van het dorp, die in 1839 werd afgebroken. De opvaart die vanaf het Langdeel naar deze boerderij leidde, werd later gedempt, in ieder geval vóór 1882. Het kerkgebouw onderging in 1844 enkele technische verbeteringen. Rond 1850 bestond Warstiens uit de kerk, het kostershuis en een vijftal boerderijen, te weten het ‘Sint Anthoon’, de ‘Pastorijpleats’, de ‘Lagewegpleats’, de ‘Helomapleats’ en de ‘Gerkemastate’ (voor de namen zie *kaart 4*). Het ‘Sint Anthoon’ was sinds 1533 eigendom van het Sint Anthony Gasthuis in Leeuwarden.

Warstiens is via het water van het Langdeel verbonden met Leeuwarden in het noorden en Wartena in het zuidoosten. Vanuit het dorp liepen er oorspronkelijk drie opvaarten naar het Langdeel, de meest zuidelijke hiervan werd na 1848 gedempt (*kaart 2*). Via een voetpad over de Warstienserdijk was Warstiens verbonden met Warga. In 1855 nam de Nederlandse Hervormde Kerk van Warstiens de hekken die door de boeren op deze dijk waren geplaatst over, om zo een voor iedereen toegankelijke doorgang te bewerkstelligen.

In 1861 werd het pad door de toenmalige gemeente Idaarderadeel verhard tot ‘grindweg’; de Hervormde Kerk van Warstiens betaalde hieraan mee. De terp van Warstiens werd waarschijnlijk rond 1850 gedeeltelijk afgegraven.

Vanaf ongeveer 1870 vond een aantal ontwikkelingen plaats; deze vormen de tweede fase in de ontwikkeling van Warstiens. Vanaf ongeveer 1870 werd in Warstiens een aantal woningen bijgebouwd en werden bestaande boerderijen vernieuwd (*kaart 3*). In ieder geval werden drie woningen gebouwd door boeren van de boerderijen van Warstiens om er te gaan rentenieren. Zo werd het ‘Lytshûs’ in 1877 gebouwd door de boer van Sint Anthoon, bouwde de boer van de ‘Lagewegpleats’ in 1890 een dubbel woonhuis bij zijn boerderij en werd het ‘Winkelhûs’ in 1893 gebouwd door de boer van de ‘Helomapleats’. Het ‘Lytshûs’ en het ‘Winkelhûs’ waren in tweeën gedeeld om plaats te bieden aan twee gezinnen. De mensen die er woonden, vonden hun werk op de omliggende boerderijen. Daarnaast werden er vanuit twee woningen op kleine schaal kruidenierswaren verkocht. In 1882 werd de oude kerk afgebroken en vervangen door een nieuw gebouw, ontworpen door de architect H.H. Kramer.

De Hervormde Kerk van Warstiens was van oudsher eigenaar van grond rondom Warstiens en de daarbijbehorende boerderijen, die verhuurd werden. Hierdoor beschikte de kerkvoogdij over middelen om boerderijen te verbeteren. Zo besloot de kerkvoogdij in 1899 tot de afbraak en nieuwbouw van de ‘Gerkemastate’. Ook kocht de kerk in 1915 de boerderij op de ‘Helomapleats’. Besloten werd om de boerderij geheel af te breken en een nieuw gebouw neer te zetten. Hierbij werd de boerderij 180 graden gedraaid: de voorkant is nu naar het zuidoosten gericht, terwijl deze voorheen op het noordwesten uitkeek. De oude stenen werden gebruikt voor de bouw van een arbeidershuis voor werknemers op de ‘Gerkemastate’. De ‘Pastorijpleats’ en de ‘Lagewegpleats’ werden vóór 1887 vernieuwd, en het ‘Sint Anthoon’ rond 1900, door wie en de aanleiding hiervan is onbekend. In de jaren twintig werd aan de noordkant van het dorp een elektrisch gemaal gebouwd, waarschijnlijk ter vervanging van een poldermolen ten noordwesten van het dorp.

Hoewel er naast boerderijen een aantal woonhuizen bij is gekomen in Warstiens, bleef het dorp nog lange tijd een uitgesproken agrarische nederzetting. Vrijwel alle inwoners waren werkzaam op boerderijen of werkten bijvoorbeeld als melkrijder. Dit alles veranderde na de ruilverkaveling van 1964, de derde fase in de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp. Twee van de vijf Warstienser boerderijen, de 'Lagewegpleats' en de 'Helomapleats', verloren hierdoor hun land en werden in gebruik genomen als woonboerderij. Een aantal woningen raakte in gebruik als tweede woning; hiervan worden sommigen nu weer permanent bewoond. De woningen die oorspronkelijk in tweeën waren gedeeld, zijn samengevoegd. De open ruimte voor de kerk is in gebruik genomen als parkeerplaats. De zuidelijke opvaart werd verlengd en er werd een kleine scheepshelling aangelegd. Achter het 'Lytshûs' werd een houten recreatiewoning geplaatst. Ten noordwesten van het dorp werd een nieuwe boerderij gebouwd, die via een zijweg werd verbonden met de landweg tussen Warstiens en Warga. De grootste verandering vond plaats ten oosten van het dorp, aan de overkant van het Langdeel. Hier werd een weg aangelegd vanuit Wartena, de Oeble-om-wei, waaraan een aantal nieuwe boerderijen kwam te staan. De 'Gerkemastate' kreeg zo een wegverbinding met Wartena. Hierbij werd een aantal opvaarten, die vanaf het Langdeel naar het oosten liepen, gedempt.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER EN NADERE TYPERING TE BESCHERMEN WARDEN

Warstiens is een terpdorp. Het dorp is via een waterweg, het Langdeel, verbonden met Leeuwarden en Wartena, en via een smalle landweg op een dijkje met Warga. Deze landweg loopt dood in Warstiens, zodat er geen sprake is van doorgaand verkeer. De weg eindigt voor de kerk, terwijl twee paadjes de verder naar achteren gelegen bebouwing bereikbaar maken. Vanaf het Langdeel voeren twee opvaarten naar het dorp. De bebouwing is voornamelijk ten oosten van het Nederlands-hervormde kerkgebouw gegroepeerd en geeft een beeld van de bloeiende agrarische samenleving aan het eind van de 19^e en het begin van de 20^e eeuw, waarin gepensioneerde boeren over middelen beschikten om een woning te bouwen. Ook blijkt de relatieve rijkdom van de Nederlandse Hervormde Kerk in Warstiens, die mogelijkheden had om de bebouwing in haar bezit te vernieuwen.

De boerderijen zijn allemaal van het stelpstype. De overige woonbebouwing bestaat uit één verdieping met kap. De bebouwing is van eenvoudig ontwerp, opgetrokken uit rode baksteen met materiaalornamenten en heeft een regelmatige gevelindeling met verticale gevelopeningen. De openbare ruimte in het dorp is zeer eenvoudig ingericht, langs de smalle weg is geen stoep. Met name de boerderijen hebben een band met het water, alle boerderijen waren verbonden met het Langdeel door middel van opvaarten. De boerderijen zijn dan ook, op de 'Gerkemastate' na, met de achterkant, de bedrijfskant, naar het water gericht. De 'Pastorijpleats' en het 'Sint Anthoon' hebben een bijzondere visuele relatie met de kerk, vanwege de ligging van deze boerderijen op enige afstand ten noorden en ten zuiden van de kerk. Met name de open ruimte tussen de kerk en het 'Sint Anthoon' is hier van groot belang.

Het dorp heeft een losse structuur. De kerk neemt in het dorpsbeeld een prominente plaats in. Rondom de kerk ligt het kerkhof, met daarnaast een baarhuisje. Het terrein van de kerk is afgesloten met een hek en een rij lindes en grenst in het westen direct aan het open landschap. De overige bebouwing is hier zonder duidelijk verband naast gezet, voornamelijk ten oosten van de kerk. Twee boerderijen liggen enigszins buiten het eigenlijke dorp, maar zijn er wel naartoe gericht. Het dorp kent geen gesloten bebouwingswanden, de relatie met het open landschap is overal aanwezig. De twee boerderijen die buiten het eigenlijke dorp liggen, zijn hiermee visueel verbonden, doordat ze met hun voorkant naar het dorp gericht zijn. Door middel van respectievelijk een weg- en waterverbinding zijn deze boerderijen ook functioneel verbonden met Warstiens.

De ruilverkaveling van 1964 heeft vooral functionele gevolgen gehad. Vooreen had het dorp voornamelijk een agrarische bestemming, terwijl na de ruilverkaveling de woon- en recreatiefunctie belangrijker zijn geworden. De ligging aan het water speelt hierin een grote rol. In de afgelopen jaren is de nadruk hierop steeds groter geworden, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de aanleg van het scheepshelinkje en de bouw van een houten recreatiewoning aan het water aan de noordkant van het dorp. Deze woning ligt enigszins verscholen achter de oudere bebouwing, waardoor het afwijkende karakter vanaf de weg gezien slechts beperkte invloed heeft op het dorpsbeeld.

Het te beschermen gezicht Warstiens is vooral waardevol vanwege de combinatie van een oudere structuur en de eind 19e-, begin 20e-eeuwse bebouwing. Van belang is de relatie met het water. De boerderijen in het dorp zijn op één na met de achterkant naar het water gericht. Daarnaast is de schaal van de bebouwing van belang, naast de grote boerderijen zijn de overige gebouwen relatief klein.

Essentieel voor het karakter van Warstiens is de relatie met het omliggende, open landschap; de geïsoleerde ligging draagt hieraan bij. Door het ontbreken van gesloten bebouwingswanden is het landschap overal goed zichtbaar en wordt het van oorsprong agrarische karakter van de nederzetting benadrukt. Hierbij speelt de open ruimte tussen het dorp en het Langdeel een belangrijke rol. Karakteristiek zijn ook de hoogteverschillen in het gebied: het dorp is bereikbaar over een dijkje en met name de kerk ligt duidelijk hoger dan de omliggende weilanden. Op de erven in het dorp is enige beplanting aanwezig, waardoor het geheel zich nog meer onderscheidt van het omringende, open landschap.

BEGRENZING

De grens van het te beschermen gezicht Warstiens loopt langs de weg naar de boerderij ten noordwesten van het dorp, van daaruit langs de oude perceel-scheidingen naar het Langdeel. Vervolgens ligt de grens aan de oostkant van het Langdeel, met inbegrip van de 'Gerkemastate' en de percelen daar omheen. Ten zuiden van Warstiens volgt de grens wederom de perceelscheidingen. Deze ruime begrenzing voor het dorpsgezicht is gekozen in verband met de samenhang met het open landschap.

De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde kaart, MSP/06/05.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectivering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- H. Hajjtema, 'In Warstiens heerst nog echte rust'. In: *Dit was Idaarderudeel*, Grou 1983.
- C.S. Tolsma, *Warstiens*, 1990.

Kaarten

1. Fragment, 1718. In: B. Schotanus à Sterringa, *Uitbeelding der heerlijkheit Friesland*. Herdruk van de editie uit 1718, Leeuwarden etc. 1970.
2. Kadastrale kaart 1832, fragment.
3. Kadastrale kaart 1887, fragment.
4. Overzichtkaart met namen van gebouwen; situatie rond 1960. Libau z.j.
5. Oriëntatiekaart, RDMZ 2004.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Zeist 2007

Onderzoek en tekst:

Provincie Fryslân, drs. S. de Bruijn

Begrenzingskaart: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag: Provincie Fryslân

Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

PRODUCTIE

RACM/Drukkerij Kerekebosch bv, Zeist

BIJLAGEN

1. Fragment, 1718.
2. Kadastrale kaart 1832, fragment.
3. Kadastrale kaart 1887, fragment.
4. Overzichtskaart met namen van gebouwen; situatie rond 1960.
5. Oriëntatiekaart.

Kaart 1 Fragment, 1718

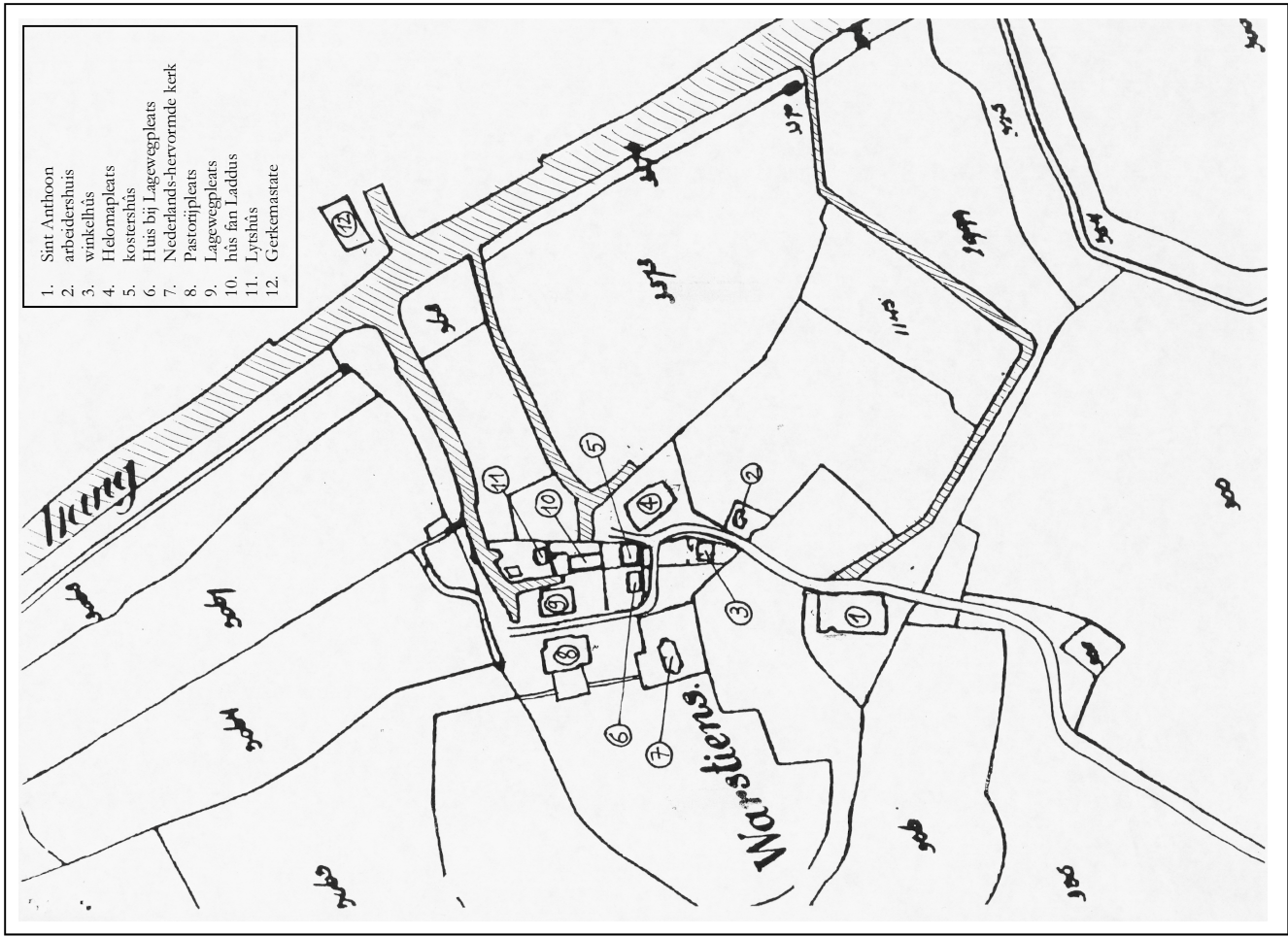

Kaart 2 Kadastrale kaart 1832, fragment

Kaart 3 Kadastrale kaart 1887, fragment

1. Sint. Anthoon
2. arbeidershuis
3. winkelhuis
4. Helomapleats
5. kostershuis
6. Huis bij Lageweppleats
7. Nederlands-hervormde kerk
8. Pastoriepleats
9. Lageweppleats
10. hús fan Laddus
11. Lytshús
12. Gerkeamastate

Kaart 4   Overzichtskaart met namen van gebouwen; situatie rond 1960

Oriëntatiekaart Warstiens

Legenda

1	Sint Anthoon
2	arbeidershuis
3	Winkelhûs
4	Helomapeleats
5	Kostershûs
6	huis bij Lagewegpleats
7	Nederlands-hervormde kerk
8	Pastorijpleats
9	Lagewegpleats
10	Hûs fan Laddus
11	Lytshûs
12	Gerkemastate

RDMZ, RIVM/B
5 maart 2004
Topografische ondergrond ©
Topografische Dienst, Emmen, 2001

